

NATO: Hattı Kontrolden Sathı Kontrole

EMİN GÜRSES*

Prof. Dr.
Sakarya Üniversitesi
Yeditepe Üniversitesi

---

*Rize'de doğdu. Rize Lisesi'nden mezun olduktan sonra Eğitim Enstitüsü (1975-1977), Marmara Üniversitesi (1980-1984), Hammersmith & West London College (1985-1987), Kuzey Londra Politeknik (1988-1989) ve Londra Üniversitesi'nde (1990-1991- SOAS, Birkbeck College ve LSE) Boğaziçi Üniversitesi (1991-1995), L.S.E (1992-1994) siyaset bilimi, gelişme ekonomisi ve uluslararası ilişkiler dallarında lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimi gören Gürses, 1997-1998 akademik dönemlerinde İstanbul Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora dersleri verdi. 1998-1999 akademik yılından bu yana ise Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ve Yeditepe Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Gürses ayrıca Millî Güvenlik Akademisi bünyesinde öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. Makaleleri arasında; 'Uluslararası İlişkilerde Paradigmalar'; 'Avrasya'da Jeopolitik Rekabet'; 'The Rise and Fall of Violent Kurdish Nationalism in Turkey', 'NATO ve Büyük Ortadoğu Projesi'; 'MacKunderci Jeopolitik', 'ABD Dış Politikasında Realizm ve İdealizm' basılmıştır. Kitapları arasında, Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem; Ayrılıkçı Terörün Anatomisi: IRA, ETA, PKK; İnsan Hakları Diplomasisi; Yeni Ortadoğu Haritası; Uluslararası İlişkiler: Teori-Pratik; mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli istihbarat ve psikolojik savaş uzmanlarından.

Geliş Tarihi: 10.04.2023

Kabul Tarihi: 06.05.2023

ÖZ

ABD, başlangıcında bölgesel bir askeri ittifak olan NATO'yu 2. Dünya Savaşı sonrası özellikle Batı Avrupa ve Akdeniz'deki güç-güvenlik (ekonomik, siyasi, askeri) sorununu çıkarlarına uygun bir biçimde düzenlemek için planladığı uluslararası sistemin güvenlik ayağı olarak organize etmiştir. Çevreleme/ Tahdit (Containment) politikası ABD'nin 1947-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği'ne karşı sürdürdüğü bir stratejiydi. Türkiye ve Yunanistan'ın 1952'de NATO'ya kabulü de Sovyetler Birliği'ni tahdit-çevreleme politikasının bir devamıydı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması ABD'nin 1990'lı ve 2000'li yıllarda NATO'ya yeni ülkeler katmasının önünü de açmıştı. NATO'nun genişlemesi ve Sovyetler Birliği'ne karşı tahdit/çevreleme politikası ABD'nin çıkarları doğrultusunda gerçekleştiriliyordu. Hem bu pazarları açmak, hem de uygun kuralları dayatarak bu pazarları geliştirmek için adımlar özellikle 1980'li yıllarda atılmaya başlanmıştı. ABD, NATO'ya dahil ettiği ülkelerle birlikte geniş Avrupa coğrafyasında etkinliğini sürdürmeyi amaçladı. Var olan pazarın artan ihtiyacı için NATO'nun kurulduğu Batı Avrupada yeni alanlar açmak çabası içine girilmişti. Ancak Avrupa-Atlantik hattında güvenlik konusunda tam bir mutabakata varılamamıştı. NATO'ya artık değişen emperyal taleplere uygun olarak yeni çıkar alanlarını yani ABD ve bazı müttefiklerinin faaliyette bulunduğu yada bulunmak istediği tüm alanları içeren bir sathı koruma görevi verilme süreci başlatılmıştır. Bu sürecin nasıl gelişeceği ise toplumsal, bölgesel ve uluslararası aktörlerin tutumlarıyla belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevreleme, hegemonya, NATO, sathı kontrolü, Soğuk Savaş

Giriş

İTTİFAKLARIN GENELLİKLE SAVUNMA amaçlı olarak kuruldukları iddia edilse de, oluşum süreçlerine bakıldığında ekonomik, siyasi ve/veya ideolojik amaçları da içeren belirli tehdit algılamalarının yanında, farklı çıkar hesaplarının da yapıldığı dikkati çekmektedir. (Russett, 1971: 262-89; Trauschweizer, 2016: 166-94; Fang & Johnson & Leeds, 2014: 775-809; Synder, 1999: 102-119; Synder, 1997, Osgood, 1968).

Ülkeler ittifaklara girerken ortak amaca yönelik çıkarlar arasında kendi çıkarlarının da korunacağını hesap ederler. Kendi amaçlarını gerçekleştirmek için yeterli gücü olduğunu

düşünen ülkelerin ittifak arayışlarında ise söz konusu ülkenin amaçlarını gerçekleştirme yolunda ortaya çıkacak olan maliyeti paylaşarak düşürmek, amaca ulaşmak için gerekli süreyi kısaltmak ya da bu amaçlara ulaşmak için başvurulacak eylemleri meşrulaştırmak amacıyla da hareket edebileceği ve ittifaka girebileceği söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 2. Dünya Savaşı sonrası yeniden kurulacak olan uluslararası sistemde, başlangıçta bölgesel bir askeri ittifak olan NATO'yu, Batı Avrupa ve Akdeniz'deki güç-güvenlik (ekonomik, siyasi, askeri) ilişkisini inşa etmek ve bölgeyi çıkarlarına uygun bir biçimde düzenlemek için askeri-güvenlik ayağı olarak planlamıştı.

Soğuk Savaş'ta Hattın Güvenliği Sorunu

NATO Antlaşması Nisan 1949'da imzalandığı zaman Soğuk Savaş süreci devam etmekteydi. NATO'nun bu süreçte, en önemli askeri güç olan ABD tarafından kontrol edileceği açıktı. Monroe geleneğinin aksine, Dünya Savaşı ve özellikle Soğuk Savaş'la birlikte Avrupa'nın her alandaki askeri-siyasi-ekonomik ilişkilerine taraf olmaya başlayan ABD öncelikle kendi çıkarlarını korumayı amaçlamaktaydı.¹ Türkiye ve Yunanistan'ın 1952'de NATO'ya kabulü de Sovyetler Birliği'ni tahdit-çevreleme politikasının bir devamıydı. Batı Almanya'nın (Alman Federal Cumhuriyeti) NATO'ya alınmasından 9 gün sonra Sovyet blokundaki ülkeler 11-14 Mayıs 1955'de Varşova'da toplanmış ve 14 Mayıs'ta Varşova Paktı antlaşması imzalanmıştı (Nogee & Donaldson, 1988: 110). NATO'nun etkinlik alanını genişletme çabasını 1982'de İspanya'nın 16'ncı üye olarak NATO'ya alınması izlemiştir.² Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması ise ABD'nin 1990'lı ve 2000'li yıllarda NATO'ya yeni ülkeler katmasının önünü de açmıştı.

ABD, 2. Dünya savaşıyla tıkanma noktasına gelen Batı Avrupa kapitalizminin yeniden inşasına soyunurken, askeri-siyasi-ekonomik bir işbirliği yaratarak Avrupa'nın iç ilişkilerine doğrudan karışmaya başlamıştı. Avrupa'nın ekonomik açıdan ABD'nin çıkar alanı içerisinde tutulması için 1947 yılında Marshall Planı gündeme getirilmişti. Bu planın amacı Avrupa ekonomilerinin ABD hegemonyası³ altında canlandırılması ve böylece buralarda meydana gelebilecek olası radikalleşmelerin önüne geçerek Sovyet

blokuna doğru kaymaları önlemektir (Harman, 1999: 544).

ABD'nin Avrupa'yla ekonomik ilişkilere ağırlık vermesi, ABD ekonomisinin varlık nedeni olan uluslararası kapitalist ekonomiden izole edilememesi ve gelişmiş ülke pazarlarına müdahil olma çabasının da bir parçasıydı. 2. Dünya Savaşı'nı takiben, başlangıçta işbirliği içinde olan Washington ve Moskova'nın yeni dönemde iki farklı ideolojik yapılanmanın temsilcileri olarak ortaya çıkması sorunlar doğurmuştu. Zamanla da anlaşıldığı gibi gerginlik ekonomik, siyasi ve askeri açıdan etki alanlarının genişletilmesi ve kontrolü konusunda yaşanmıştır. Bu amaçla 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD tarafından inşa edilmek istenen yeni uluslararası sistemde NATO güvenlik, BM siyasi, Dünya Bankası ve IMF ise ekonomik örgütlenmeler olarak yapılandırılmıştı.

Sosyalist/Komünist ideolojinin yayılmasının ABD'nin Batı Avrupa'daki pazarını tehlikeye atacağı düşüncesiyle Washington'un Avrupa'da askeri yapılanmaya ağırlık verdiğini görüyoruz. ABD askeri birliklerinin Avrupa'ya yerleştirilmesi, bir oyuncu olarak gelişmelere müdahil olma amacını güdüyordu. Gerekli koşullar Soğuk Savaş ile birlikte oluşmuştu. Washington NATO üzerinden, ABD'nin hayati çıkarlarının bulunduğu Batı Avrupa hattının kontrolünü amaçlamıştı.

NATO'nun Soğuk Savaş'ın başlaması sonucu ortaya çıktığı, Sovyetler Birliği'nin 1948-1949'da Berlin'e uyguladığı ambargonun bunda önemli rol oynadığı ifade edilmiştir. Birleşmiş Milletler'in 13 Kasım 1948'de bir anlaşma yolu bulduğu, bunun Moskova tarafından kabul edildiği fakat Batı tarafından reddedildiği, ABD'nin Berlin'de

abluka nedeniyle aç kalan insanlara yardımı propaganda amacıyla kullandığı ve böylece Moskova'yı suçlama fırsatı bulduğu da ifade edilmiştir (Thomas, 1969; Rawnsley, 1999: 31).

Washington, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa pazarına tehdit oluşturduğunu hesaplıyordu.

Dönemin ABD Dışışleri Bakanlığı Siyasi Planlama Direktörü George Kennan'ın Dışışleri Bakanı George Marshall'a sunmak üzere hazırladığı 24 Şubat 1948 tarihli "ABD dış politikasında güncel sürecin değerlendirilmesi" adlı raporda ABD'nin dünya zenginliğinin % 50'sini elinde bulundururken dünya nüfusunun ise % 6.3'ünü oluşturduğunu hatırlatarak bundan dolayı ABD'ye karşı bir tepkiye yol açmasının engellenmesinin gereği vurgulanmaktaydı. Kennan devamla ABD'yi yönetenlerin gelecek dönemdeki görevlerinin, ulusal güvenliğe zarar vermeyecek şekilde bu eşitsizliğin sürdürülmesi için gerekli olan ilişki biçimini kurmak olduğunu belirtiyor ve "bütün dikkatimiz her yerde öncelikli olarak ulusal hedeflerimize yönelmelidir. Başkalarını düşünme, dünyaya yardımcı olma gibi bir lüksümüz olduğu şeklinde kendimizi aldatmamalıyız" diyordu (Report by the Policy Planning Staff, 1948).⁴

Batı ve Doğu Avrupa konusunda uzun dönemde üç olasılıktan bahsedilen bu raporda Kennan, bu coğrafyayı Almanya'nın ya da Rusya'nın kontrol altına alabileceği olasılığı yanında federal bir Avrupa yapılanmasından

da söz etmekte ve batı ve doğu Avrupa'yı içeren bir Avrupa federasyonunun tercih edilmesinin gerekli olduğunu belirtmekteydi. Bu siyasi gelenek Soğuk Savaş döneminde ABD dış politikasında karar vericilerce değişik gerekçelerle öne çıkarılmıştı. Bu dönemde ABD dış politikasında realist bir dış politika izlenmesi önerisinde bulunan Prof. Morgenthau da batı yarım kürede rakibi olmayan üstün bir güç olarak ABD'nin her zaman ayrıcalıklı bir konumu korumasına gayret ettiklerini ifade etmekteydi (Morgenthau, 1952).

Washington tarafından, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa pazarını tehdit ettiği hesabı yapılmaktaydı. Washington'daki karar vericilerce, Sovyetler Birliği'ne karşı NATO'nun Batı Avrupa'da ABD çıkarları açısından hayati önemde olduğu ifade ediliyordu. Washington, yeni güvenlik düzenlemesinde, Avrupa'nın rolünün ve sorumluluğunun artacağını kabul etmesine rağmen, NATO'nun var olan organizasyonu nedeniyle en azından orta dönemde öncü rol oynayacağını vurgulamayı sürdürdü.

Dönemin ABD Dışışleri Bakanı (1989-1992) James Baker, Batı Berlin Basın Kulübü'nde 1989'da yaptığı konuşmada Avrupa'da bölünmenin sona erdirilmesi ve siyasi, askeri, ekonomik açıdan ABD ve Avrupa arasında ilişkinin sürdürülmesinin önemli olduğunu ifade ediyordu (United States Information Service, 1989). Aynı konuşmada Baker, NATO'nun Kuzey Amerika ile Avrupa arasındaki bağlantının sürdürülmesi için gerekli olduğunu belirtirken, NATO'nun esnek bir örgüt olduğunu ve hızla değişen durumlara uyum sağlayabileceğini de öne sürüyordu.

Margaret Thatcher, 1990 NATO Londra Zirvesi'nde diğer zirve liderleriyle birlikte.
(Akiyama, 1990)

NATO'nun 5-6 Temmuz 1990 tarihli Londra Zirvesi'nde NATO ülkelerinin liderleri İttifakın yeniden yapılandırılması konusunda anlaşmaya varmışlardı (The Independent, 1990). Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand'ın Avrupa Konfederasyonu fikri NATO'nun Avrupa'dan dışlanabileceği iddialarını gündeme getirince, NATO genel sekreteri buna, Avrupa'da istikrarsızlığın önünün açılacağı düşüncesiyle karşı çıkıyordu. Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Douglas Hurd'ün NATO'nun Avrupa güvenliği için önemli olduğunu vurgulaması Londra'nın Avrupa'da NATO'nun gelecekteki rolü konusunda Washington ile benzer düşüncede olduğunu gösteriyordu (Nato Review, 1990). Washington açısından İngiltere, Avrupa-Kuzey Amerika birlikteliğinin Avrupa'da en önemli güvencelerinden biriydi. Eski ABD

dışişleri bakanı H. Kissinger, ABD'nin yeni Avrupa güvenlik sisteminde destekleyici bir rol oynaması gerektiğini ifade etmiş, NATO'nun yeni gelişmelere ayak uydurması fakat Avrupa coğrafyasında doğabilecek olası anlaşmazlıklar nedeniyle buradaki varlığını sürdürmesi gerektiğini vurgulamıştı (Newsweek, 1989).

10-11 Ocak 1994'te Kuzey Atlantik ülkeleri liderleri Brüksel'de yaptıkları toplantıda yayınladıkları bildiri de ittifakın Avrupa kıtasını etkileyen tarihi değişim ışığında yenilenmesi için toplandıkları, NATO'nun imkan ve yeteneklerini kullanarak Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin geliştirilmesi için çaba gösterileceği ifade edilmekteydi (Hill & Smith, 2000: 217). Kuzey Atlantik Konseyi'nin 8 Temmuz 1997 tarihli Madrid toplantısında ise Avrupa-

Atlantik İşbirliği bildirgesi yayınlanmıştı. Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın NATO'ya üyelik görüşmelerine davet edilmesi kararının alındığı toplantıda Kuzey Atlantik Konseyi üyesi ülkelerin Madrid'de yeni NATO'ya 21. Yüzyıla girerken şekil vermek için toplandıkları ifadesi kullanılmaktaydı (Hill & Smith, 2000: 237).

Avrupa'nın kendi içinde NATO'yu dışlayabilecek bir güvenlik yapılanmasına doğru çaba göstermesi Washington'da sürekli rahatsızlık yaratmıştır.

AB güvenlik yapılanması açısından önemli olan 4 Aralık 1998 tarihli St. Malo Zirvesi'nde ise Fransa ve İngiltere Avrupa Savunma bildirisini imzaladılar. Bu bildirinin 2. Maddesine göre Avrupa Birliği'nin uluslararası anlaşmazlıklarda müdahale için gerekli olan kapasiteye mutlaka sahip olması, bunun da kayda değer bir askeri güçle desteklenmesi gerektiği ifade edilmişti (Hill & Smith, 2000: 243-44). Fakat Washington, NATO'nun Avrupa coğrafyasındaki etkinliğinin kırılma olasılığı nedeniyle, bu süreçten bir sonuç çıkarılmasını engellemiştir.

Şubat 2001'de ABD başkanı Bush (2001-2009) İngiltere Başbakanı Blair (1997-2007) ile görüşmesinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) savunma yeteneğini geliştirme çabasına (NATO'nun müdahale etmediği durumlarda) destek verdiğini belirtmiş, ortak açıklamada ise AGSP'nin NATO'nun yeteneklerini güçlendirdiği ölçüde destekleneceği ifade edilmişti (Terriff, Webe, Croft, & Howorth, 2001).

Burada NATO'dan bağımsız bir yapılanmaya Londra ve Washington'un taraf olmadığı görülmektedir. Dönemin ABD Savunma Bakanı (2001-2006) Donald Rumsfeld de 3 Şubat 2001'de Münih'te Avrupa Güvenlik Politikası Konferansı'nda yaptığı konuşmada, NATO'nun etkinliğini azaltacak girişimlerin kafa karıştırıcı bir tekrarlamaya ya da transatlantik bağın altüst edilmesi olacağını vurguluyordu (Hill & Smith, 2000, 233-34).⁵ Eski ABD Dışişleri Bakanı (1993-1997) Warren Christopher ve eski Savunma Bakanı (1994-1997) William Perry de NATO'nun yeni bir yapıya kavuşturulmasını ve Batının ortak çıkarlarının zarar görebileceği durumlarda müdahale edebilecek bir güç haline getirilmesini öneriyordu (Christopher & Perry, 1997).

21-22 Kasım 2002 tarihli Prag Zirvesi NATO açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zirvede NATO'nun gerekli olduğunda harekete geçebilmesi için güçlerini hazırlamasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Zirve'de, etkin askeri gücün Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenliği korumak için zorunlu olduğu gerekçesiyle, gerekli olan bölgelere göndermek için bir NATO Tepki Gücü oluşturulmasının gerektiği konusunda karara varılmıştır. 60 bin kişi olacağı ifade edilen Avrupa müdahale gücü NATO'nun altyapısını kullanacaktı fakat Türkiye'nin bu gücün karar alma sürecine katılmak isteği Yunanistan tarafından reddedilince, Türkiye NATO'nun imkanlarının Avrupa müdahale gücüne kullanırılmasına karşı çıkmıştır. Buna karşılık ABD tarafından 21 bin kişiden oluşan bir NATO müdahale gücü gündeme getirilmiştir. Bu gelişme ABD'nin her durumda NATO'yu AB coğrafyasında tutma çabasını göstermesi açısından önemlidir.

NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargahı'nın (SHAPE), 30 Mart 1967'de Paris yakınlarındaki Rocquencourt'taki tesisinin kapanış töreni. (NATO, t.y.)

Çevreleme/Tahdit (Containment) politikası, ABD'nin 1947-1991 yılları arasında NATO vasıtasıyla Sovyetler Birliği'ne karşı sürdürdüğü bir stratejiydi. 1966 yılında Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün, NATO konusunda şüphelerini dile getirdiği ve Fransa'yı NATO'nun askeri şemsiyesinden çıkardığı dönem bunun dışındadır.

ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan ekim 1962 yılındaki Küba Füze Krizi sonrasında dönemin (1959-1969) Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle, Washington ile ilişkiler konusundaki şüphelerini dile getirmeye başlamıştı. Dönemin ABD Başkanı Lyndon Johnson'a yazdığı 7 Mart 1966 tarihli mektubunda Fransa'nın kararını, "coğrafyamızda egemenliğimizi tam olarak sağlamak", "birleşik komutanlığa katılımı sonlandırmak", "birlikleri NATO'nun kontrolünden çıkarmak", "özünü değiştirmeden ittifak biçimimizi değiştirmek" diye ifade etmekteydi (Permanent Representation of France to NATO, 2017).

Charles de Gaulle Fransız deniz güçlerini NATO'nun kontrolünden çıkardı. Ayrıca, NATO'ya, karargahını Fransa'dan çıkarması için bildirimde bulundu. 21 Haziran 1966'da askeri birliklerini NATO'dan çekti.

Bu gelişme de Gaulle'ün Washington yönetimleriyle ilişkilerini karmaşıklaştırdı. ABD Başkanı Johnson'un cevaben yazdığı 22 Mart 1966 tarihli mektubunda belirgin bir şaşkınlık görülmekteydi. Johnson mektubunda "Batının güvenliğine ve gelişimine özel bir katkı yapan" Fransa'nın bu tutumuna inanmanın güç olduğunu, "eski bir dost ve müttefik olan Fransa'nın, her ne zaman öncü rolünü tekrar üstlenmek isterse Fransa'nın yerinin bekletileceğini" yazmaktaydı (Western European Union Assembly General Affairs Committee, 1967). Fakat bu süreç, Fransa'nın 2009'da NATO'nun askeri kanadına geri dönmesiyle sonuçlanmıştır.

Avrupa'nın kendi içinde NATO'yu

dışlayabilecek bir güvenlik yapılanmasına doğru çaba göstermesi Washington'da sürekli rahatsızlık yaratmıştır. Avrupa'dan Amerikan kuvvetlerinin orta ve uzun dönemde dışlanması da beraberinde getirebilecek olan bu gelişmeye karşı Washington, Soğuk Savaş sonrası süreçte NATO'ya dahil ettiği ülkelerle birlikte geniş Avrupa coğrafyasında etkinliğini sürdürmeyi amaçlamıştır. Fransa ve Almanya'nın Avrupa merkezli bir güvenlik yapılanması çabasına karşılık İngiltere'nin Avrupa savunma sisteminin NATO'yla entegre olacak şekilde düzenlenmesi doğrultusunda çaba gösterdiği ve Avrupa-Atlantik hattında 1990'lı yıllarda güvenlik konusunda tam bir mutabakata varılamadığı görülmüştü.⁶

NATO Üzerinden Kontrol Hattını Genişletme Çabası

NATO Genel Sekreterliği görevini Ocak 2004'te devralan Hollandalı Jaap de Hoop Scheffer ABD başkanı George W. Bush'la birlikte yaptıkları basın toplantısında NATO'nun, Afganistan'daki olaylara tarafsız kalamayacağını ifade etmiştir (Scheffer, 2004a). 28-29 Haziran 2004'te İstanbul'da düzenlenen üye ülke liderlerinin katıldığı NATO İstanbul Zirvesi'nde yayınlanan bildiride NATO öncülüğündeki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün (ISAF) Afganistan'da görevlendirilmesi kararı alınmış ve Afganistan'daki barış ve istikrara katkının NATO'nun temel önceliği olduğu vurgulanmıştı (NATO Press Release, 2004). Bu açıklamalar NATO'nun faaliyet alanlarının genişletilmekte olduğunu göstermekteydi.

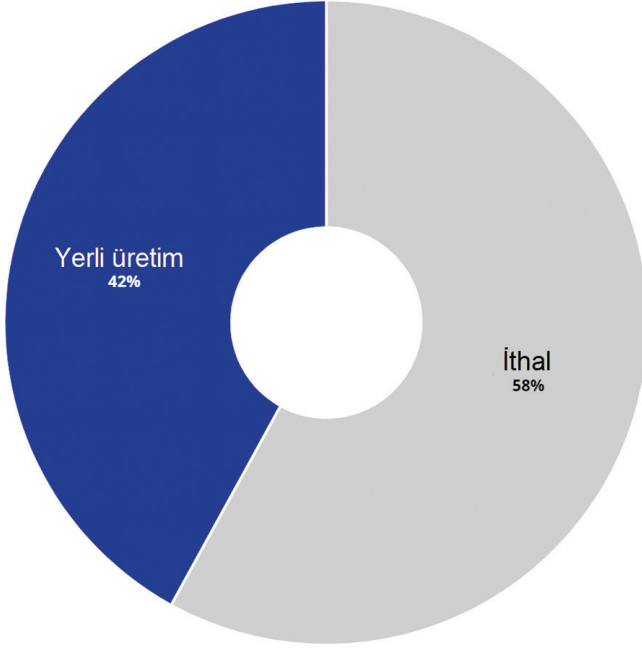
ABD'nin 2. Dünya Savaşı sonrası kurduğu sistemin askeri-güvenlik ayağı olan NATO'nun

konuslandırıldığı Batı Avrupa'da, bir süre sonra ABD'nin öncülüğünü ettiği uluslararası kapitalist ekonominin artan pazar ihtiyacı için yeni alanlar açmak çabası içine girilmişti. Sovyetler Birliği'nin kontrol altında tuttuğu Doğu Avrupa coğrafyası, yakınlığı nedeniyle öncelikli olarak gündeme getirilmişti. Hem bu pazarları açmak, hem de uygun kuralları dayatarak bu pazarları geliştirmek için adımlar özellikle 1980'li yıllarda atılmaya başlanmıştı. Bunun için, "demokrasi ancak serbest pazarla olur" anlayışı etkili kılınmaya çalışıldı.⁷

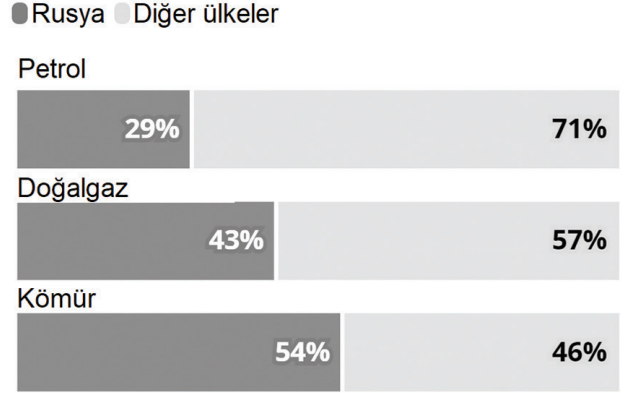
Geçiş dönemlerindeki yeniden yapılanma sürecinde, enerji kaynaklarının bulunduğu alanların ve pazarlara ulaşım yollarının önemli bir rol oynayacağı açıktır.

Serbest Pazar anlayışının karşılaştırmalı üstünlüğe sahip gelişmiş merkezi ülkeler açısından ayrıcalık yaratacağı açıktı.⁸ Burada büyük oranda İslam coğrafyası da diyebileceğimiz Büyük Ortadoğu coğrafyası, yeni sistemde hegemonyayı sürdürmek için gerekli olan mali kaynağın sağlanması açısından en uygun ürün olan ve bu nedenle günümüzde hegemonya yarışında hayati bir rol oynamayı sürdüren enerji kaynaklarını buldurması nedeniyle öne çıkmıştı. Geçiş dönemlerinde meydana gelen yeniden yapılanma sürecinde, sistemden alınan payın yeniden düzenlenmesinde enerji kaynaklarının bulunduğu alanların ve pazarlara ulaşım yollarının önemli bir rol oynayacağı açıktır. Bu süreçte paylaşım sorununun yaşanması ise belirsizliğin artmasına yol açmaktaydı.

AB'nin ithal ettiği enerjinin ana tedarikçisi Rusya'dır

Avrupa Birliği'nin enerji üretim ve ithalat oranları. (Eurostat, 2020)

Gelişmiş birçok Avrupa ülkesi bugün enerji ihtiyacını önemli oranda başka alanlardan sağlamak zorundadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden 1990'lı yıllarda Japonya merkezli doğu Asya ve Almanya merkezli Batı Avrupa, ABD'ye ekonomik alanda alternatif güç olabilecek merkezler olarak öne çıkmıştı. Fakat zamanla bu merkezlerin enerjide dışarıya bağımlı olmalarının önemli bir sorun olduğu ortaya çıkmıştı. Bu güç merkezlerinin, 1992 tarihli Pentagon raporunda bir risk olarak gösterildiği bilinmekteydi (Tyler, 1992).⁹ Rapora göre, ABD'ye ekonomik alanda alternatif olabilecek ülkelerin, enerji kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerde etkinlik sağlama çabaları enerjide bağımlılıklarını azaltma sonucunu doğurabilecekti. Bu durumun

da Almanya, Fransa, Japonya gibi alternatif güç merkezlerinin kendi ayakları üzerinde durmalarının ve dünya politikasında bağımsız bir aktör gibi hareket etmelerinin yolunu açabileceği vurgulanmaktaydı. Bu gelişmelere 2000'li yıllarda öne çıkan Çin de eklenmiştir.

Enerji ihtiyacını önemli oranda Rusya Federasyonu'ndan, Ortadoğu'dan ya da Kuzey Afrika'dan karşılayan ve kendi ordusunu kurmuş bir Almanya merkezli Avrupa'nın ABD'nin kontrolünden çıkma olasılığı, Amerika'nın 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurduğu uluslararası düzeni bozabilirdi. 1947'de Marshall Planı ile birlikte ABD'nin refahını, önemli oranda Avrupa'nın ekonomik olarak ayakları üzerinde durmasına bağlayan Washington yönetiminin Avrupa pazarından yeterince faydalanabilme

beklentisi boşa çıkabilirdi. Doğu Avrupa'yı Almanya'nın, Kuzey Afrika'yı Fransa'nın kontrol ettiği bir Avrupa'nın ABD'yi bölgeden dışlayabileceği, ya da ekonomik faaliyet alanını daraltabileceği açıktı. Bir dönem ABD dışişleri bakanı olan Dr. Henry Kissinger'in belirttiği gibi ABD'yi Avrasya'nın kenarında bir ada haline getirme riski mevcuttu (Newsweek, 1989). Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı Avrupa ve Doğu Avrupa pazarıyla birlikte Kuzey Afrika ve Ortadoğu pazarını ve kaynaklarını da kontrol etme çabası, projenin başarılı olması ve hegemonyanın sürdürülebilmesi için zorunlu görülüyordu. Amerika'nın Soğuk Savaş sonrası bölgesel ve uluslararası faaliyetleri bu hesap üzerine kurulmuştu.

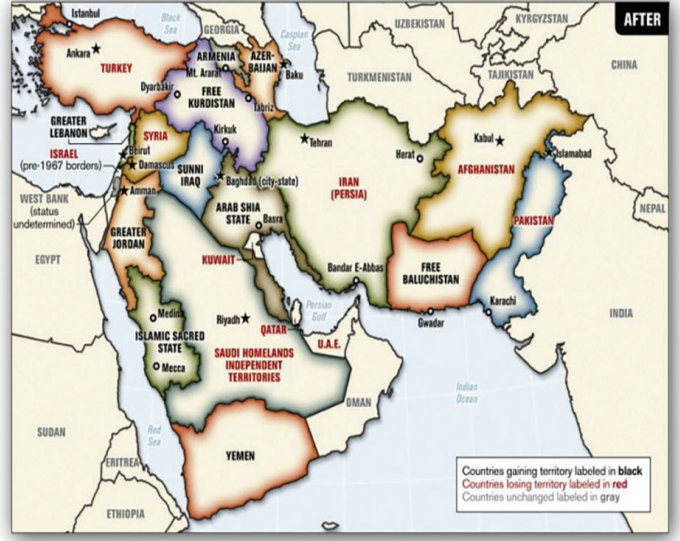
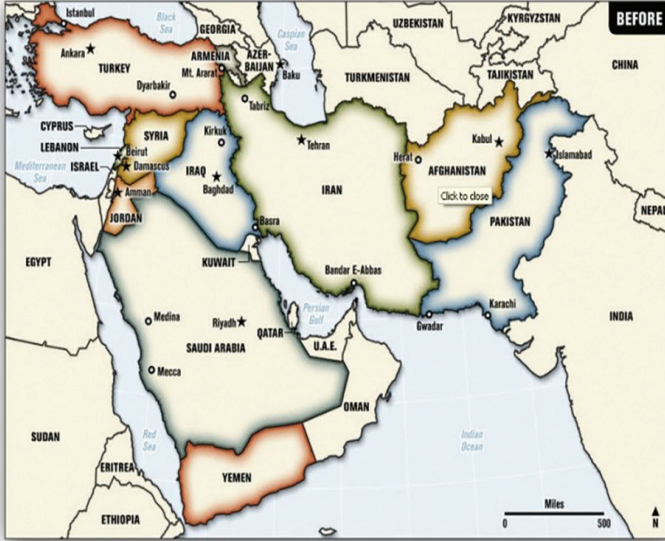
NATO'nun Doğu Avrupa'ya yönelmesi geniş Avrupa'yı kontrol etmek çabasıyla ilgiliydi.

NATO'nun Doğu Avrupa'ya yönelmesi geniş Avrupa'yı kontrol etmek çabasıyla ilgiliydi. Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Romanya ve Bulgaristan'a doğru yeni bir kontrol hattı oluşturulmuştu (The New American, 2003). Bu ülkelerin NATO'nun içine alınmasıyla bu hattın güvenceye alınması çabası sürdürüldü. ABD açısından, Almanya'nın etki alanını doğuya doğru genişleterek bu pazarları kontrol etme çabasını ve Rusya ile yakınlaşmasını engellemek önemliydi. Dr. Henry Kissinger Almanya'nın Avrupa'da lider rolü talep edebileceği ve Rusya Federasyonu ile arasında bir yakınlaşmanın doğabileceği konusundaki tedirginliğini ifade etmekteydi (Kissinger, 2001).

Jeopolitik İttifaktan Ekonomik Rekabete

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı uyguladığı çevreleme/taahhüt politikası, benzer katılımda olmasa da Soğuk Savaş sonrası dönemde eski müttefik, yeni rakip olan gelişmiş liberal kapitalist ülkelere karşı da uygulanmaya başlandı. Yeni süreçte eski müttefikler pazarın paylaşımı konusunda anlaşmazlık içine girdiler (O'Loughlin, 1996: 133).¹⁰ Mücadele, pazarın kontrol edilip edilememesiyle ilgiliydi ve pazarı açık tuttuğu sürece komünizmle bir sorun yaşamadıklarını Çin Halk Cumhuriyeti örneğinde görmüştük. Pazarı kapattığı için 1980'li yıllarda komünist Sovyetler Birliği'ni şeytanın imparatorluğu diye tanımlayanlar komünist Çin'le yakın ilişkilerini sürdürüyorlardı.

2001-2009 döneminde ABD Başkanı George W. Bush'un ileri sürdüğü stratejide Ortadoğu için daha fazla özgürlük yaratılması iddiasıyla "Genişletilmiş/ Büyük Ortadoğu Girişimi" ortaya atıldı. Batı'nın, özellikle enerji kaynaklarının bulunduğu bazı Batı Asya ve Arap ülkelerine demokrasi, pazar reformları ve insan hakları doğrultusunda çaba göstermek için destek vermesi öngörülüyordu (A Forward Strategy for NATO, 2004). 1995'te ABD'nin Ulusal Güvenlik Konseyi direktörü Anthony Lake "demokrasi için mücadele ediyoruz çünkü demokrasi havuzu ne kadar geniş olursa, bizim güvenliğimiz ve refahımız o kadar büyük olur" diyordu (Ikenberry, 2004). Brzezinski ise Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesinde acele edilmemesi, aksi taktirde bir seçim olması durumunda Suudi Arabistan'da seçimi bin Ladin'in kazanacağını söylüyordu (Brzezinski, 2004).

ABD'li Albay Ralph Peters, *Kanlı Sınırlar, Daha iyi bir Ortadoğu nasıl görünürdü* adlı makalesinde Büyük Ortadoğu Projesi'nin hedeflerini bu haritadaki gibi ortaya koymuştu. (Armed Forces Journal, 2006)

Genişletilmiş Ortadoğu konusunu dile getirmeye 1990'lı yıllarda başladılar. 1995'te Rand Corporation'da 'Greater Middle East' (Genişletilmiş/Büyük Ortadoğu) diye bir bölüm kurdular. Bunun tanımını yapılırken, Afganistan'dan başladılar, Hazar'ın doğusu, Kafkasya, Batı Asya coğrafyası, Kuzey Afrika'yı da içine alan bir hat çizdiler. ABD'nin hayati çıkarlarının bulunduğu alanı Hindistan'ın batısından başlayan ve Akdeniz'e uzanan bir bölge olarak tanımlarken, NATO'ya Hindistan'ı da içeren bir rol verilmesi öneriliyordu (Kemp & Saunders, 2003; Lewis, 1995; Lesser & Nardulli & Arghavan, 1998; Kissinger, 1994). Bu coğrafya enerji kaynaklarının da yoğun olarak yer aldığı çoğunlukla İslam coğrafyasıdır. Ayrıca Balkanları da bu alanın içine katanlar vardı. 1990'lı yıllarda Balkanlarda yaşananlar ve çatışmalara zamanında müdahale edilmemesini, Washington'un Avrupada etkinlik sağlama çabasının bir parçası olarak ele almaktaydılar. Kışkırtılan iç savaşları durdurmakta

yetersiz kalarak NATO'nun ve dolayısıyla ABD'nin yardımına ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri, bölgeye müdahil olmak çabasında olan Washington'dakilerin işini kolaylaştırıcaktır. Carter dönemi (1977-1981) ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski'ye göre NATO'nun burada başarısızlığı hem bu örgütün hem de Amerika'nın global liderliğinin zayıflatılmasına yol açacaktı (Federici & Cafentzis, 2000: 35). Bu müdahaleyle ABD halen bölgede bir Avrupa gücü olduğunu gösterme fırsatı da bulmuştur.

Avrupa Birliği'nin (AB) sınırlarını doğuya doğru genişleterek Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle yakınlaşması, ABD'nin bu bölgeye doğru NATO üzerinden etkinliğini yaymasıyla aynı dönemde meydana gelmekteydi. Bunun geniş Avrupa bölgesinde de bir bölgesel rekabetin yaşandığını gösterdiği söylenmekteydi (Hardy, 1995). Carpenter'a göre eğer Bush yönetimi Avrupa'yla ABD arasında çıkarlar ve politika yaklaşımları konusunda

artan farklılaşmayı engelleyemezse NATO'ya yüklemek istediği yeni misyonu sürdürmekte zorlanacaktı (Carpenter, 2003, 511).

11 Eylül'den (2001) sonra Geniş/Büyük Ortadoğu Projesi için ilk olarak Afganistan'dan başlandı. Afganistan, Kazak-Türkmen enerji kaynaklarının Hint Okyanusu'na taşınması açısından önemli bir yoldu. Afganistan'dan sonra Irak, Geniş/Büyük Orta Doğu Projesinin batıya açılımlında önemli bir operasyon alanı olarak görüldü. Irak işgaliyle burada önemli enerji yatırım hakları elde etmiş olan özellikle Rus şirketleri bölgeden dışlanmış oldu. Suriye ve İran'ın buradaki bağlantılarının engellenmesinin amaçlandığı da dikkat çekmekteydi (Taheri, 2003).

Büyük Ortadoğu Projesi'nde Türkiye'ye önemli bir rol yüklenmeye çalışılmaktaydı.

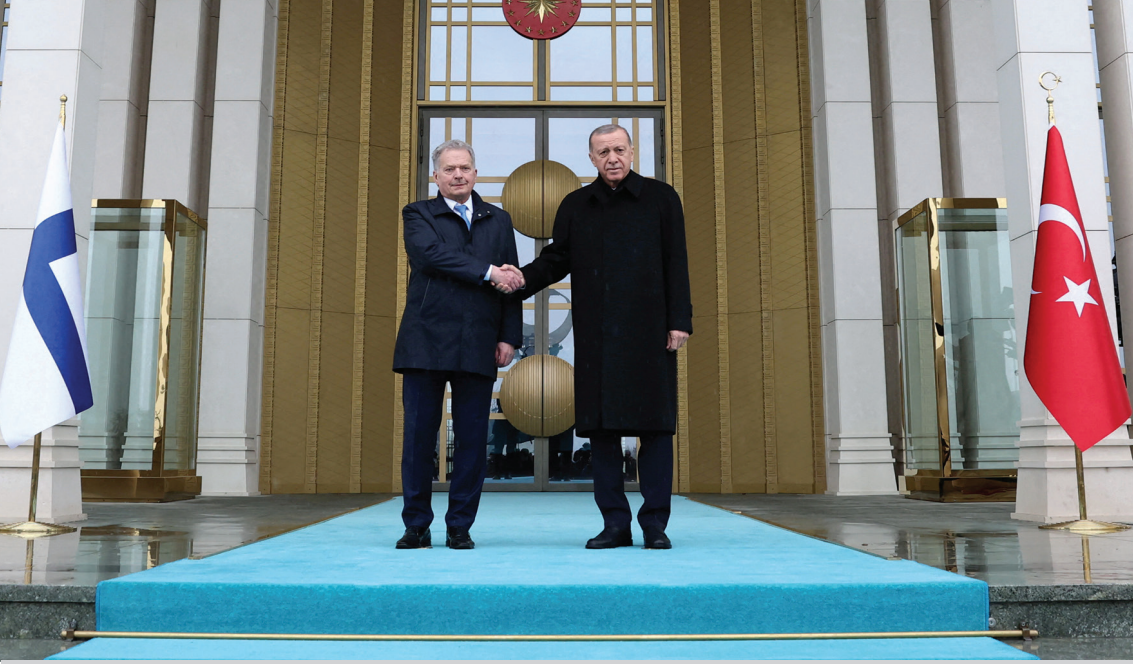
Kuzey Irak'ın bir bölgesel operasyon merkezi olarak düşünülmesinde, Türkiye'nin bu rolü kabullenmemesinin de etkisi olmuştu. Kuzey Irak'ın Akdeniz bağlantısı aranacaktı. Kıbrıs'a gösterdikleri yoğun ilgi de bununla bağlantılı olarak düşünülebilir. Kuzey Irak'ı Hazar'a bağlamanız için İran'ın kuzeybatısından bir hat kurmanız gerekir. O zaman kuzeybatı İran'daki Azerileri yahut da Kürtleri ayaklandırmanız gerekir. Ayaklanma ve arkasından gelen baskıcı uygulamaların insani müdahale için bir gerekçe olarak kullanılageldiği ise bilinmektedir. Carter Doktrini'nde özellikle vurgu yapıldığı gibi, asıl amaç bölgedeki enerji kaynaklarının ABD merkezli kontrolünün sağlanması olduğu ifade edilmiştir (Carter Doctrine, 2005).¹¹ Bu girişimlerinde başarılı olamadıkları fakat

farklı yöntemlerle kontrol çabalarının sürdüğü bilinmektedir.

Carnegie Endowment for International Peace adlı ABD merkezli düşünce kuruluşunun (1910'da kuruldu) 29 Mart 2004 tarihli Policy Brief dergisinde yayınlanan "The Greater Middle East Initiative" adlı makalede Bush yönetiminin "Genişletilmiş Ortadoğu Girişimi" adıyla Haziran 2004'te yapılacak olan G-8 zirvesinde bir proje açıklayacağını belirtiyordu. "Greater Middle East" coğrafyası, Arap dünyası, Afganistan, İran, İsrail, Pakistan ve Türkiye'yi içermekteydi. Bölgenin demokratikleştirilmesi, ekonomik ve siyasi olarak dönüşümü amaçlanmaktaydı. Aslında kendilerine uygun yönetim biçimleri amaçladıkları açıktı. Suudi Arabistan'ın yönetim biçiminden söz edilmemişti (Ottaway, M., & Carothers, T., 2004)

Carter'ın danışmanı Brzezinski ise Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesinde acele edilmemesi, aksi taktirde bir seçim olması durumunda Suudi Arabistan'da seçimi bin Ladin'in kazanacağını söylüyordu (Brzezinski, 2004).

ABD'li Cumhuriyetçi senatör Chuck Hagel 23 Ocak 2004'te Brüksel'de yapılan "ABD, NATO, ve Büyük (Genişletilmiş) Orta Doğu" adlı güvenlik seminerinde NATO'ya tehditlerin büyük güçlerden değil küçüklerden geldiğini, NATO'nun büyük Ortadoğu'ya istikrar getirmek için daha fazla müdahil olması gerektiğini ifade ediyordu (Hagel, 2004). Büyük Ortadoğu Projesi'nde Türkiye'ye önemli bir rol yüklenmeye çalışılmaktaydı. Bu coğrafyada Chase, Hill ve Kennedy'nin belirttiği gibi Türkiye'nin etki etme potansiyeli bulunduğu ifade edilmekteydi (Chase, Hill, & Kennedy, 1996: 47).

Finlandiya Cumhurbaşkanı Sauli Niinistö ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Mart 2023'teki görüşmesi. (Cumhurbaşkanlığı Basın Ofisi, 2023)

Mart 1999'da Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan üyeliğe kabul edilmişlerdi. 29 Mart 2004'te NATO yedi yeni ülkeyi üyeliğe aldı (Bulgaristan, Romanya, Estonya, Latvia, Litvanya, Slovakya, Slovenya). Böylece NATO'nun üye sayısı 26 olmuştu. Arnavutluk ve Hırvatistan (2009), Karabağ (2017) ve Kuzey Makedonya (2020) ile üye sayısı 30'a çıktı.

2022 yılında ise Washington yönetimi bazı müttefikleriyle beraber NATO'nun doğuya doğru genişlemesini sağlamak için çaba gösterirken, Türkiye'nin veto engeline takıldı. Vetonun kaldırılmasıyla birlikte, Finlandiya'nın üyeliğinin önü açılmış oldu. 4 Nisan 2023'te üyeliğe kabul edildi. İsveç'in üyelik başvurusu, terör örgütlerini ülkesinde koruduğu gerekçesiyle bu süreçte Ankara'nın vetosuna takılmıştır. Finlandiya'nın üyeliği, Rusya Federasyonu'nu çevreleme politikasına

uygun olarak yapılmıştır. Moskova, daha önce de olduğu gibi bu gelişmenin, Rusya'nın güvenliğini tehdit ettiğini ifade etmiştir (The Guardian, 2022; Jakarta Post, 2023).

2004 yılındaki İstanbul Zirvesi'nde önemli ölçüde NATO'nun yeni tanımlamayla genişletilmiş Ortadoğu'da üstlenebileceği rol konuşulmuştu. NATO Genel Sekreteri Scheffer Galatasaray Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında NATO'nun artık caydırma amaçlı pasif bir örgüt olmaktan öte hareket halinde bir ittifak olduğunu ifade ediyordu (Scheffer, 2004b). İstanbul Zirvesi öncesi yaptığı açıklamada Scheffer zirvenin NATO'nun, Akdeniz'den Geniş Ortadoğu bölgesine uzanan alan için bir çerçeve oluşturma fırsatı yaratabileceğini ifade ediyordu (Scheffer, 2004c: 6).

Dönemin (2001-2009) ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney de 24 Ocak 2004 tarihinde

İsviçre’de yapılan Dünya Ekonomi Forumu’ndaki konuşmasında proje konusunda ipuçları veriyordu. Cheney, “özgürlük ve demokrasinin Büyük Ortadoğu’da yaygınlaştırılmasının herkesin çıkarına olduğunu” ifade etmekteydi (The White House, 2004).

Dr. Kissinger Aralık 1989’da Newsweek’deki bir makalesinde “eğer Almanya ile Fransa’nın ittifakını önleyemezseniz ve bunlar Rusya ile ittifaka girerlerse büyük felaket olur” diyordu.

ABD, pazarın güvenli kılınması ve rakiplerin kontrolünden uzaklaştırılması çabasında eski müttefikleriyle anlaşmazlıklar yaşarken, Rusya Federasyonu gibi potansiyel alternatif güçlere karşı da faaliyetlerini sürdürüyordu. Rusya, kendi etrafında bir çevreleme politikasıyla karşılaşmış, Kafkasya’da İran’la olan bağlantısı, ABD tarafından Gürcistan üzerinde kontrol sağlanarak kesilmeye çalışılmıştı (NATO Update, 2006). Gürcistan’ın NATO’ya alınma çabası ABD’nin NATO üzerinden kontrol hattını geniş bir satıha, yanı daha geniş bir bölgeye taşıma amacıyla yapılmaktaydı. Fakat ABD ve bazı müttefiklerinin hem kontrol alanını genişletmek hem de Rusya Federasyonu’nun etki alanlarını daraltmak amacıyla giriştiği NATO’nun Kafkasya’ya uzatılması çabası Moskova’nın tepkisiyle karşılaşmıştır (Reuters, 2008). Rusya’nın 2008 Ağustos ayındaki Gürcistan müdahalesi sonrası ABD geri adım atmıştır.

İran, Rusya ile işbirliğini ABD’ye karşı bir denge olarak kullanmaya çalışmıştır. Fransa ise bu süreçte, Afrika coğrafyasındaki geleneksel

etkisini sürdürmek için Washington’dan yana tutumunu sürdürmüştür.

Büyük Ortadoğu Projesi’nin olumlu bir çaba olduğunu ifade edenler demokrasinin bölgede yaygınlaştırılması üzerinde durmaktadırlar. Eski ABD dışişleri bakanlarından H. Kissinger “en iyi ve gerçekte en akla uygun seçim tüm dünya için Amerikan tarzı ekonomik ve siyasal önceliklerin uyarlanmasıdır” diyordu (Kissinger, 2001, 252). Bu, ABD dayatmalarının gerekçesini yaratmak için bir meşruiyet arama çabasının ifadesi olarak görülebilir.

Soğuk Savaş sonrası, uluslararası sistem henüz oturmadığı için gerginlik arttı. Soğuk Savaş sonrası sistem 30 yıldan fazla bir süredir oturtulamayınca, Washington ve bazı müttefiklerince kontrol edilmesi istenilen farklı güçler, farklı hareket etmeye başladılar. Bu konuyu Dr. Henry Kissinger soğuk savaş bitmeden evvel gündeme getirmişti. Aralık 1989’da Newsweek’deki bir makalesinde “eğer Almanya ile Fransa’nın ittifakını önleyemezseniz ve bunlar Rusya ile ittifaka girerlerse büyük felaket olur” diyordu (Kissinger, 1989). Sistemi kontrol etmekte zorlanmayacaklarını düşünenler, Sovyetler Birliği’nin ABD politikalarına direnemediğini, yerini alan Rusya Federasyonu’nun ve diğerlerinin de aynı yolla dize getirilebileceğini hesap ediyorlardı. Fakat yeni güç merkezleri artan oranda taleplerini ortaya koymaya başladıklarında Washington yönetimi bunlara karşı çıkmakta zorlanmaya başladı. 11 Eylül yeni sistemin kontrol edilebilmesi için bir fırsat olarak düşünülmüştü. Bazı iddialara göre, bilindiği halde önlem alınmadığı için meydana gelen bu olay, ABD’ye NATO üzerinden Afganistan’a kadar müdahale etme imkanı vermiş olsa da başarılı olmamıştır (Vidal, 2002).

Suriye ve Rus askerleri, 1 Nisan 2018'de Şam'ın Doğu Guta kırsalında hükümet kontrolü altına giren Cobar mahallesinde askeri bir mevzide nöbet tutuyor. (Xinhua/Safarjalani, 2018)

Maliyetlerin yüksekliğinden dolayı gelişmiş merkezi ülkeler arasında doğrudan çatışmalardan kaçınıldı. Diğer yerel ya da bölgesel aktörler aracılığıyla sistemde hegemonyayı ele geçirmek ve kaynakların çoğuna el koymak için güç yarışı farklı biçimlerde sürdürüldü.

Avrasya coğrafyasında yeni ittifakların kurulması çabaları devam ederken, tek kutuplu sistemde birçok alana müdahale etmek zorunda kalan Washington bunun maliyetini karşılamakta zorlanmaktadır. Maliyeti başkalarına yükleme çabalarına karşı değişik ülkelerde tepkiler/direnişler arttıkça Washington yönetimi sindirme politikasında saldırganlaşmaktadır. Bu saldırgan politikaların, ABD'yi ve bağlı Çok Uluslu Şirketler'ini, en çok kazanç sağladığı uluslararası ekonomik faaliyetlerinde zora sokacağı açıktır. Bu gelişmeler, ülke insanının refahına olumsuz yansıtacağından Amerikan toplumunda ve yakın müttefiklerinde toplumsal muhalefeti artırma potansiyeli taşımaktadır.

Emperyalist Politikaların Çıkmazı

20.yüzyılın ilk yarısında merkezi gelişmiş ülkeler dünya ekonomisinden daha fazla pay alabilmek amacıyla birbirlerinin boğazlarına sarılmışlardı. Bu deneyimlerin ağır faturası nedeniyle merkezi ülkeler paylaşım savaşlarında yeni yöntemler geliştirmeye başlamışlardı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra boyun eğdirilmesi istenilen çevre ülkelerde etnik, dinsel hareketlerin kullanılması yoluna gidilmişti. Bu yolla çevre ülkelere dayatılmak istenilen talepler, bu ülkelerdeki yönetimlerin özellikle etnik ve dinsel grupların talepleri karşısında zorlandıkları durumlarda gündeme getirilmiştir.

Emperyalizmin 19. yüzyılın son çeyreğindeki görünümünde sürekli bir değişim yaşanmış ve yöntemlerinde farklılaşmalar görülmüştür. 20. yüzyıl boyunca bazı merkezi gelişmiş

ülkeler zaman zaman uluslararası etkinlik sağlama konusunda anlaşmazlığa düşmüş olsalar da uluslararası sistemin emperyalist yapısı temelde değişmemiştir. Değişim, kullanılan yöntemlerdeki yaklaşımlarda gözlemlenmektedir. Varolan sisteme yönelik muhalefeti başka alanlara yönlendirmek amaçlanmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran en önemli yöntemlerden birisi olan etnik-dinsel kart kullanılarak çevre ülkelerde etkinlik sürdürmenin maliyeti ise, emperyal dayatmaların hedefinde yer alan Türkiye gibi çevre ülkeler açısından da yüksek olmuştur. Washington yönetiminin kontrollü istikrarsızlığa başvurduğu, bunu hegemonyasını sürdürme çabası önündeki engelleri kaldırmakta kullandığı ve bu amaçla askeri eylemler gerekli olduğunda istikrarsızlığı ve kışkırtmaları kullandığı bilinmektedir (Escobar, 2002).¹²

Hegemonyayı sürdürebilmenin bir maliyeti vardır. Bunun için merkezi ülkeler enerji kaynaklarının kontrolü üzerinde bir yarış içerisine girmişlerdir. Kuzey Irak konusu bu çerçevede anlaşılabilir. Washington'un istediği, ABD'nin Körfezdeki ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarını kontrol etmesine yardımcı olabilecek ve kendi kontrolünde tutabileceği yeni yapılanmalar, kontrolünde tutabileceği yönetimler kurmaktır. Komşularıyla kavgalı ve bu nedenle ABD'ye bağımlı politikalar izlemek zorunda olacak bir sorunlu bölge yaratılma çabası hem Irak'ta hem de Suriye'nin kuzey doğusunda sürdürülmektedir. Suudi Arabistan'da 261, Kuveyt'te 96, Irak'ta 112, İran'da 93, Hazar havzasında 160-200 milyar varil (tahmini) petrol rezervinin (ayrıca yaklaşık trilyonlarca metre küp doğal gaz) varlığı bu bölgede merkezi ülkelerin rekabetinin nedenini göstermektedir (Oil & Gas Journal, 2003). Çevre

ülkelerden transfer ettikleri kaynakları kendi toplumlarının taleplerinin bir kısmını tatmin etmek için de kullanan merkezi gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan çevre ülkelerin insanının içinde buldukları olumsuz koşullardan liberal globalleşme ile kurtulabileceklerini vaaz etmeyi sürdürürken, eski ABD Dışişleri Bakanı H. Kissinger, globalleşmenin, aslında Amerikan hegemonyasının başka bir adı olduğunu da ifade ediyordu (Kissinger, 1999:7).

Jeopolitik Rekabet Alanı Genişliyor

Genel olarak coğrafya ve politika arasındaki ilişkiyi gösteren, dünyadaki stratejik kaynakların yer aldığı coğrafi alanların kontrolü için sürdürülen siyasi, ekonomik, askeri çabalarda ifadesini bulan jeopolitik rekabette Afganistan'dan Fa'sa uzanan Büyük Ortadoğu coğrafyası ve bunun yanında Macaristan'dan Çin'e uzanan Avrasya coğrafyası günümüz tartışmalarının odağında yer almıştır (Abu-Lughod, 1989: 343-5; Gills & Frank, 1996: 86).

20. Yüzyılın ilk yarısında Almanya ve İngiltere'nin Avrupa'da etkinlik sağlama çabaları 20. Yüzyılın ikinci yarısında yerini, ABD'nin en büyük askeri-sanayi gücü olarak öne çıkmasına ve karşısında yer alan Sovyet blokuyla özellikle Avrupa coğrafyasında 1990 yılına kadar sürdürdükleri bir rekabete bırakmıştı. 1990'lı yıllarda etkinlik yarışı yeni bir boyut kazanmış fakat henüz tamamlanamamıştır. Bu süreçte uluslararası sistemdeki etkinlik yarışında belirli hedeflerine ulaşmak isteyen devletler bu yarışta hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği ve bunların öncelikleri konusunda yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde dünya Avrasya merkezli yeni bir jeopolitik rekabete sahne olmaktadır.

ABD eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, 50. Münih Güvenlik Konferansı'nda konuşma yaptı. (Kleinschmidt, 2014)

ABD eski başkanlarından Jimmy Carter'ın (1977-1981) ulusal güvenlik danışmanı Brzezinski Avrasya'nın önemini vurguladığı çalışmasında bu coğrafyada dünya milli gelirinin yüzde 60'ının ve bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçünün bulunduğunu ifade ediyordu (Brzezinski, 1997: 31). Brzezinski ABD'nin bütün dünya pazarına ve kaynaklarına ihtiyaç duyduğu kadar, Avrasya'nın istikrar için Amerika'nın hakimiyetine ihtiyacı olduğunu da ifade etmekte ve sanki kaçınılmaz bir karşılıklı bağımlılık sürecinin olduğunu vurgulamaktadır (Brzezinski, 1997: 36).

Günümüzde, uluslararası etkinlik sağlamanın temel koşullarından biri olan enerji kaynakları üzerinde kontrol konusuna referans yapmadan jeopolitik rekabeti anlatmaya çalışan araştırmaların öne çıkarıldığı da görülmektedir. Samuel Huntington'un "global politikayı bir uygarlıklar çatışması haline getirmeye" çalışan "Medeniyetler Çatışması" adlı makalesi buna örnektir (Huntington, 2003: 22-49).¹³ Huntington'un

emperyal bir dayanışmayla hegemonyanın sürdürülebileceğini öne sürdüğü bir makalesinde Avrupa'yla sağlıklı bir işbirliğinin Amerika'nın süper güç konumuna destek vereceğini ifade etmektedir (Huntington, 1999: 48). ABD Dış İlişkiler Konseyi'nden Charles A. Kupchan ise gelecekteki uygarlıklar çatışmasının gerçekte ABD ile dünyanın geri kalanı arasında değil, ABD ile gelişmiş Avrupa arasında olabileceğine dikkat çekmektedir (Kupchan, 2002:42-44).

Kaynakların kontrolünün siyasi, askeri, ekonomik boyutları olduğu açıktır. ABD'nin bölgesel düzeydeki belirli etkinliği önemli oranda enerjide ayrıcalıklı olmasını da beraberinde getirirken, Almanya, Fransa ve Japonya gibi olası rakip güçler, hem kendi coğrafyalarındaki enerji kaynağından yoksunlukları ve hem de kaynakların bulunduğu bölgeleri kontrol edebilecek yapılanmalarının bulunmaması nedeniyle ABD'ye yakın durma yolunu seçmişlerdir.

Rusya Federasyonu ise kendine yeterli olan

kaynaklarıyla önemli bir güç merkezi olma özelliğini sürdürmektedir. Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" adlı kitabını yayınladığı yıl, Uluslararası Avrasya Hareketi kurucusu Rus Alexander Dugin, "Jeopolitiğin Temelleri" adlı kitabını yayınladı. Bu çalışmada, Avrasya'da yeni bir yapılanmanın yollarını araştırıyor ve böylece bu coğrafyada ABD etkinliğinin önünü kesmeyi hesaplıyordu. Bu bloğun temelinde Rusya, Almanya gibi ülkelerin yer aldığı bir eksenden/miğferden söz ediyordu. Bu proje ABD'nin inşa etme hesaplarını yaptığı tek kutuplu bir sisteme karşı, Moskova'nın savunduğu çok kutuplu dünya düzeni talebini öne çıkarmayı amaçlamaktaydı (Dunlop, 2004: 41-57; Shlapentokh, 2001: 29-37).

ABD'nin uluslararası sistemde hegemonyasını sürdürebilmesi için sistemin askeri-siyasi-ekonomik ayaklarını kontrol etmesi ve bunun için gerekli kaynakları ayırabilmesi zorunludur.

Dünya petrol rezervlerinin önemli bir kısmının yer aldığı Petrol İhraç eden Ülkeler Örgütü OPEC, islam ülkelerinin çoğunlukta olduğu bir kuruluş olarak dünya enerji piyasasında etkinliğini sürdürmektedir. Enerjide (doğal gaz, petrol v.s.) önemli oranda dışa bağımlı gelişmiş sanayi ülkeleri, ihtiyaçlarını karşılamak için ABD ile işbirliği içinde hareket etmektedir. Washington'un etkinliğinin yüksek olduğu Suudi Arabistan gibi dünyada en fazla petrol üreten ülkelerinin güvenlik konusunda ABD merkezli dayanışmalara ihtiyaç duymalarına rağmen, zaman zaman alternatif dış politika

izlemeye çalıştıkları ve petrol üretimleri için yeni Avrasya'da alternatif pazarlara yönelmeye çalıştıkları da dikkati çekmektedir.

ABD'nin ve bazı müttefiklerinin, uluslararası petrol şirketleri aracılığıyla uluslararası yatırımlarda elde ettiği öncelikler ve böylece sağladığı gelir, uluslararası hegemonya için elzem olan ekonomik kazançlara önemli bir katkı yapmaktadır. ABD'nin uluslararası sistemde hegemonyasını sürdürebilmesi için sistemin askeri-siyasi-ekonomik ayaklarını 2. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi kontrol etmesi ve bunun için gerekli kaynakları ayırabilmesi zorunludur.

NATO ve Kriz yaratarak alan genişletmek: Rusya-Ukrayna Savaşı

Ukrayna'nın Rusya ile çatışma sürecinin başlaması ABD'ye NATO üzerinden etkinliğinin artırılabilmesi için yeni imkanlar yaratmıştır. 2019 yılında Fransa devlet başkanı Macron'un NATO'nun beyin ölümü gerçekleştiği yolundaki demeci Washington gibi merkezlerde rahatsızlık yaratmıştı (The Economist, 2019; The Guardian, 2019). Fakat, 2014 yılından başlayarak Moskova'nın bir referandumla Kırım'ı topraklarına katma kararı ve Donbas bölgesindeki Rus nüfusu koruma altına alma girişimi Avrupa coğrafyasında yeni bir güvenlik tartışması başlatmıştır. Bazı raporlarda Washington'un, Rusya Federasyonuna yönelik güvenlik stratejileri de dile getirilmiş, Ukrayna-Rusya çatışmasında ABD'nin askeri yardımıyla, coğrafi yakınlık ta dikkate alınarak çatışmaların yayılmasına yol açabilecek bir kışkırtmaya mahal vermeden Rusya'ya yüklenebilecek maliyetin artırılmasının önemli avantajlar sağlayabileceği ifade ediliyordu (RAND Corporation, 2019).

Ukrayna savaşı, Washington yönetimine, Avrupa'dan NATO'nun dışlanma tartışma ve girişimlerinin önüne bir set çekerken, geniş Avrupa coğrafyasında bir kontrol mekanizması olarak NATO'nun etkinliğini yeniden yapılandırma imkanı sağlamıştır (Chatham House, 2023). Hattı kontrolü sağlamak isteyen ABD ve bazı müttefikleri, bu çabalarında başarılı olursa sathı kontrole, yani Avrasya'nın ve Afrika'nın bazı bölgelerine de kontrollerini uzatmak isteyeceklerdir. Kafkasya'da, Gürcistan üzerinden kurmak istedikleri kontrol mekanizması Rusya Federasyonu'nun engeline takılınca geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Yeni kontrol alanı olarak seçtikleri Ukrayna'da da zorlandıkları görülmektedir. Dr. Kissinger'in uyarılarına uygun olarak hareket edilmiş ve bu süreçte Almanya başta olmak üzere Avrupalı müttefiklerinin Moskova ile yakınlaşmasının önünün kesilmesinde önemli bir adım atmışlardır fakat yine Kissinger'in belirttiği gibi yeni sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Geri adım atmakta zorlanan Washington ve İngiltere gibi bazı müttefikleri, bunun nedeni olarak da NATO genel sekreteri Stoltenberg'in de belirttiği gibi, NATO'nun tüm çabalarından sonra Rusya'nın savaşı kazanması ABD açısından önemli bir geri adım olur düşüncesindedirler (Stoltenberg, 2023).

Prof. John J. Mearsheimer, ABD ve Avrupalı müttefiklerinin Ukrayna konusunda Putin'i kışkırtıcı bir rol oynadıklarını da ifade ederken (Mearsheimer, 2014), savaşın maliyetini ve yayılma riskini gören ABD'nin eski Dışişleri Bakanı Kissinger, Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski ve müttefiklerine, savaşın sona erdirilebilmesi için tavizkar bir tutum takınmalarını önermiştir (Carbonaro, 2002; Bella, 2022; Kissinger, 2014).

ABD-İngiltere ittifakının, Avrupa'daki bazı batılı müttefikleri ile olan ilişkilerinde sorunlar artarken, Çin Devlet Başkanı Xi Moskova'yı ziyaret etmiş ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin ile görüşmesi sırasında ülkelerinin dünyadaki jeopolitik değişimde itici güç rolü oynadıklarını ifade etmiştir (Lemaître & Ruisseau, Le Monde, 2023; Ellyatt, CNBC, 2023; Aljazeera, 2023). Batı basınında ve batılı bazı liderlerin söylemlerinde Çin'in, Rusya'dan sonra hedef olarak gösterilmesi dikkate alınırca, Çin yönetiminin Rusya ile olan ilişkilerini geliştirmekte olması anlaşılır bir çabadır.

ABD-İngiltere ittifakı, Hindistan'ın özellikle enerji ihtiyacını Rusya'dan karşılamasından da rahatsız olmuştur (Chang, 2023; Sen, 2022; Naqvi, 2023). Bu ittifak, Rusya'ya karşı uyguladıkları ambargonun başarısını engellemektedir. Avrupa coğrafyasında yükselen toplumsal tepkiler yanında Çin'in kontrol edilememesi ve Hindistan Başbakanı Modi'nin Rusya ile enerji konusundaki işbirliğini sonlandırmayı kabul etmemesi de Washington ve Londra'nın hesaplarını zora sokmuştur.

Sonuç

ABD'nin, Rusya Federasyonu gibi güçlerin yanında, Çin ile de uzun dönemde rekabet sorunu yaşayabileceğine dikkat çekilmekteydi (The National Security Strategy of the United States of America, 2002, 26-7; Brezinski, 1997; Kissinger, 1994, 826). Çin'in kalkınma hızının yüksekliği enerji ihtiyacını artırmıştı. Çin'in, enerji üretim merkezleri üzerindeki jeopolitik rekabette daha fazla söz hakkı isteyeceği, bunun da kendisine alternatif güç ve kaynaklara ortak

istemeyen ABD ile sorunlarını artıracakı ifade edilmişti (Segal, 1998; Ricks, 2000). ABD'nin, İran ile olan sorunları nedeniyle uygulamaya koyduğu ambargo, Çin yönetimi tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Çin, bu ortamda İran ile enerji anlaşması imzalama ve ihtiyacının önemli bir kısmını ABD ambargosu nedeniyle pazar konusunda sıkıntı yaşayan İrandan alma imkanını elde ederken, bu durum diğer taraftan, İrana da ekonomik olarak nefes alma imkanı sağlamıştır (Fassihi & Myers, 2021).

Özellikle körfez bölgesi ülkelerini İran üzerinden tehdit etmeye çalışan Washington yönetiminin bu tutumu Çin açısından bir fırsat olarak görülmüştür. Çin yönetimi, ABD'nin arka bahçesi sayılabilecek Suudi Arabistan ile İran arasındaki gerginliği gidermek için Tahran ile kurduğu ekonomik ilişkiyi kullanmış ve iki ülkeyi bir araya getirmeyi başarmıştır. ABD'nin arka bahçesi sayılabilecek bir ülke olan Suudi Arabistan ile İran'ın görüşmesi ise Washington yönetimini rahatsız etmiştir. Washington'un uluslararası sistemi kontrol çabalarında zorlandığı dile getirilmektedir. Charles A. Kupchan birleşik Avrupa gibi merkezlerin ortaya çıkmasıyla ABD'nin tek kutuplu sisteminin sürmesinin zor olduğunu ifade etmişti (Kupchan, 2002: 62; Baun, 2004: 27-38). Fakat Washington yönetimi Avrupa'da ABD hattının dışına çıkma çabalarını görebek bunu engellemeye karar vermiştir. Bu nedenle, Ukrayna krizini yaratmayı başararak Almanya başta olmak üzere AB ülkelerini kontrol altına almaya çalışmaktadır. Kontrolün sürdürülmesi için artan oranda müdahaleci bir politika izlenmesi de önerilmekte, Amerikan hegemonyasının korunması için müdahaleye öncelik verilmesi önerilmiştir (Kagan, 2001).

Washington tarafından, NATO'nun çıkarlarının

tehdit edildiği her yerde harekete geçilmesi önerilirken (The National Security Strategy of the U.S, 2002). ABD'nin çıkarlarına bir tehdit olduğu durumlarda dünyanın herhangi bir ülkesinde ve her zaman askeri güç kullanma hakkı olduğu vurgulanmaktaydı (Shuia, 2004: 34). ABD çıkarlarının bulunduğu herhangi bir yerde çıkarların korunması için Washington'un harekete geçeceğini vurgulayarak esasen Monroe Doktrini'nin çıkar alanı olarak tanımladığı Amerikan kıtasına 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'yı da katmış olan Washington yönetimi, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni gerçekliklerle bu alanın yeniden tanımını yapmıştır. Çıkarlarının bulunduğu tüm coğrafya olarak ifade edilebilecek bu yeni tanımlamada ABD hegemonyasının bir örgütü olan NATO'nun hattı kontrol anlayışı terk edilmiş, yerine yine ABD çıkarlarının yer aldığı coğrafyayı içeren tüm sathı anlayışı ikame edilmiştir.

NATO'ya artık değişen hegemonya taleplerine uygun olarak yeni çıkar alanlarını yani ABD ve bazı müttefiklerinin faaliyette bulunduğu ya da bulunmak istediği tüm alanları içeren bir sathı koruma görevi verilme süreci başlatılmıştır. Fakat, Washington yönetimi ve İngiltere gibi müttefikleri, 2. Dünya Savaşı sonrası ideolojisini kendilerinin belirlediği uluslararası sistemdeki kurumsal yapılanmaları eskisi gibi sürdürmekte zorlanmaktadırlar. Uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasında ABD-İngiltere dışında, Avrasya'da yer alan ülkelerin de yeni taleplerle öne çıktıkları, ortak bir çerçeve belirlenmesinin ve bireylerin temel ihtiyaçlarının (barınma-beslenme-sağlık gibi) öne çıkarıldığı adil bir yapılanma sürecinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu sürecin nasıl gelişeceği ise toplumsal, bölgesel ve uluslararası aktörlerin tutumlarıyla belirlenecektir. 🌸

Notlar

¹ ABD Dışişleri Bakanı George Marshall Harvard Üniversite-si'nde 5 Haziran 1947'de yaptığı konuşmasında Amerika'nın refahı-nın Avrupa'nın kendisini toparlamasına borçlu olduğu konusunda uyarıyordu. Bkz., (LaFeber, 1989, 456)

² 1999'da Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan, Mart 2004'te ise Bulgaristan, Romanya, Estonya, Litvanya, Latvia, Slovenya, Slo-vakya üyeliğe alındılar.

³ Hegemonya: Bir devlet ya da bir sınıfın kendi faaliyet alanını kontrol ettiği, diğer devletlerin ya da sınıfların hegemon gücün ya da sınıfın taleplerine boyun eğmeye zorlandıkları durum. Devletler dünya sistemi düzeyinde hegemon olarak adlandırılırken sınıflar devlet içinde hegemon olarak adlandırılırlar.

⁴ ABD Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama personeli 7 Mayıs 1947'de oluşturuldu. Amacı, uzun dönem politikalar geliştirmekti.

⁵ ABD başkanı Bush, ABD askeri gücünü başka ülkelerin ulaş-mayacağı düzeyde tutacaklarını ifade ediyordu. (CNN International 2002, 2 Aralık).

⁶ Dönemin NATO genel sekreteri G. Robertson Fransa, Alman-ya ve Belçika'nın NATO'yu yıkmak amacıyla olduklarını söyleyerek suçlamıştır. (Bühl, 2003)

⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı Siyasi İlişkiler Müsteşarı Marc Gross-man, '21. Yüzyılda Amerikan Dış Politikası' adlı konuşmasında "ser-best pazar olmadan demokrasi olmaz" diyordu. Aynı konuşmada Grossman, "ABD'nin tarihinde global sistemle hiç bu kadar entegre olmadığını, Amerikan gücünün ise diplomatik başarıda temel anahtar olduğunu" ifade ediyordu. (Grossman, 2002)

⁸ Yardım kuruluşu Oxfam'a göre, gelişmekte olan ülkeler ge-lişmiş zengin ülke pazarlarına ihracat yaparken gümrük tarifeleri engeliyle karşılaşmaktadır. Bu durum zengin ülkelerin karşılaştı-ğmdan 4 kat daha fazladır. Bu engeller gelişmekte olan ülkelere 100 milyar dolara mal olmaktadır. Bu rakam gelişmekte olan ülkelerin aldıkları yardımların iki katıdır. Bkz., (Vass, 2002, 937). Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ödedikleri borç faizleri Çok Uluslu Şir-ketlerin uluslar arası yatırımlarından elde ettikleri kardan fazladır. Bkz., (The Guardian, 1998). Dicken'e göre, Çok Uluslu Şirketler yerel ekonomilerin global ekonomiyle entegre edilmesine önemli etkileri oluyor. Bu da gelişmekte olan ülkeleri dünya ekonomisindeki ani de-ğişimlerden olumsuz etkiliyor. Bkz., (Dicken, 1998, 276).

⁹ Pentagon'un 1992 tarihli Taslak Savunma Planlaması Klavu-zu basına sızdırıldığında önemli tartışmalar yarartmıştı. O zaman Savunma Bakanlığı Müsteşarı olan Paul Wolfowitz'in önemli rol oynadığı bu taslakta esas amacın eski Sovyet coğrafyasında ya da herhangi bir yerde bir rakip ülkenin ortaya çıkmasını engellemek olduğu, alternatif bir güç merkezinin global bir güç olmasına katkı yapacak düzeyde kaynakların bulunduğu coğrafyanın düşmanca bir gücün kontrolüne geçmesinin engellenmesi gerektiği vurgulanmak-tadır. ABD stratejisinin gelecekte potansiyel global rakip olabilecek-lerin ortaya çıkmasını engellemeye odaklanmasının gerekliliği ifade edilmektedir (New York Times, 1992).

¹⁰ Richard J. Barnet'e göre ABD'nin karşılaştığı en önemli sorun ekonomiktir ve sorunun kaynağı Komünist dünya değil kapitalist ülkelerdir (Barnet, 1990, 72).

¹¹ ABD Savunma bakan yardımcısı Paul Wolfowitz, Irak mü-dahalesi konusunda 24 Eylül 2002'de şöyle diyordu: "Irak petrol denizi üzerinde yüzmektedir. Irak'a müdahale edilecekse bu, terör, kitle imha silahları ya da Saddam Hüseyin nedeniyle değil petrol nedeniyle olacaktır." Bkz. (Wright, The Guardian, 2003, 4 Haziran).

¹² 11 Eylül böyle bir meşruyet sürecinin başlangıcı olarak da gö-rülebilir diyor Vidal. Bkz. (Vidal, The Observer, 2002)

¹³ G. O Tuathail, Huntington'un tezinin amacı global politika-ryı bir uygarlıklar çatışması haline getirmektedir diyor. Bkz. (Tuathail, 1998, 170-76).

Kaynakça

- Abu-Lughod, J. (1989). Before European Hegemony: The World System, AD.1250-1350. Oxford Univ. Press, Oxford, 343-5.
- Aljazeera. (2023, March 27). China's Xi tells Putin of 'chan-ges not seen for 100 years'. <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/22/xi-tells-putin-of-changes-not-seen-for-100>
- AUKUS. (2023). Joint Leaders Statement - U.S. Embassy & Con-sulates in Australia, <https://au.usembassy.gov/aucus-joint-leaders-statement/> adresinden alındı.
- Barnet, R. J. (1990). Reflections: After the Cold War. The New Yorker, 1 Jan, 72.
- Baker, P. (2023) "Chinese-Brokered Deal Upends Mideast Dip-lomacy and Challenges U.S", The New York Times, 11 March 2023.
- Baun, M. (2004). The Implications of EU Enlargement for the United States. Perspectives, 21/2004, 27-38.
- Bella, T. (2022, May 24). Kissinger says Ukraine should cede ter-ritory to Russia to end war. The Washington Post. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/05/24/henry-kissinger-ukraine-russia/>
- Brzezinski, Z. (1997). The grand chessboard: American primacy and its geopolitical imperatives. Basic Books.
- Brzezinski, Z. (2004). Where do we go from here? Military Tech-nology, 28(1), 16.
- Bühl, N. (2003). France and NATO- Partnership with Obstacles. NATO's Nations and Partners for Peace, 2, 67.
- Carbonaro, G. (2022, June 5). Henry Kissinger: Ukraine Should Give Up Territory to Russia to Reach Peace. Newsweek. Ret-rieved from <https://www.newsweek.com/henry-kissinger-ukraine-should-give-territory-russia-reach-peace-1710548>
- Carpenter, T. G. (2003). The Bush Administration's Security Strate-gy: Implications for Transatlantic Relations. Cambridge Re-view of International Affairs, 16(3), 511.
- Chang, F. K. (2023, April 5). China's and India's Relations with Russia after the War in Ukraine: A Dangerous Deviation? Foreign Policy Research Institute. <https://www.fpri.org/article/2023/04/chinas-and-indias-relations-with-russia-after-the-war-in-ukraine-a-dangerous-deviation/>
- Chase, R. S., Hill, E. B., & Kennedy, P. (1996). Pivotal States and U.S. Strategy. Foreign Affairs, 75(1), 47.
- Chatham House. (2023, February 20). Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the World. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has-changed-world>
- Christian Science Monitor. (2004, December 2). A Forward Strate-gy for NATO. Vol. 96, Issue 54.
- Christopher, W., & Perry, W. (1997, October 21). NATO's true mission. The New York Times. Retrieved from <https://www.nytimes.com/1997/10/21/opinion/nato-s-true-mission.html>
- CNN International. (2002, December 2). Special Event: President George W. Bush Addresses Troops at Fort Campbell. Retri-ved from <https://transcripts.cnn.com/show/se/date/2002-12-02/segment/04>
- Scheffer, J. D. H. (2004a). Remarks by President Bush and NATO Secretary General de Hoop Scheffer. (November 10) Nato.int. <https://www.nato.int/docu/speech/2004/s041110b.htm>

- Scheffer, J. D. H. (2004b). Speech. (April 29) Nato.int. <https://www.nato.int/docu/speech/2004/s040429a.htm>
- Scheffer, J. D. H. (2004c). Anticipating Istanbul. NATO Review (Istanbul Summit Special), 6.
- Dicken, P. (1998). *Global Shift: Transforming the World Economy* (3rd ed.). London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Dunlop, J. B. (2004). Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 12(1), 41-57.
- EDM Parliament. (n.d.). Paul Wolfowitz and the reasons for invading Iraq. Retrieved from <https://edm.parliament.uk/early-day-motion/22456/paul-wolfowitz-and-the-reasons-for-invading-iraq>
- Ellyatt, H. (2023, March 21). Russia and China are being driven together as the chasm with the West deepens. CNBC. <https://www.cnbc.com/2023/03/21/russia-and-china-are-becoming-ever-closer-and-the-west-should-worry.html>
- Encyclopedia of United States National Security. (2005). Carter Doctrine. SAGE Publications. Retrieved from <http://www.sage-ereference.com/view/nationalsecurity/n93.xml>
- Escobar, P. (2002, December 4). The U.S. and Eurasia: Theatrical Militarism. Asia Times Online. Retrieved from <https://asiatimes.com/2002/12/the-u-s-and-eurasia-theatrical-militarism/>
- Fang, J., Johnson, C., & Leeds, B. A. (2014). To concede or to resist? The restraining effect of military alliances. *International Organization*, 68 (Fall 2014), 775-809.
- Fassihi, F. & Myers, S.L. (2023). "China, With \$400 Billion Iran Deal, Could Deepen Influence in Mideast",
- Gills, B.K. & Frank, A.G. (1996). The Cumulation of Accumulation. In Frank, A.G. & Gills, B.K. (eds.), *The World System*. Routledge, London, 86.
- Grossman, M. (2002). American Foreign Policy for the 21st Century. Remarks to the Kansas City International Relations Council, 29 October 2002, Missouri. www.state.gov/p/14810pf.htm.
- Hagel, C. (2004). "The United States, NATO, And The Greater Middle East" Speech by U.S. Senator Chuck Hagel U.S. Mission to NATO Brussels. Konrad Adenauer Stiftung. https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_3929_2.pdf/1c84cfde-3f72-e5df-a50c-c64fdc3b4bf?version=1.0&t=1539667069095
- Harman, C. (1999). *A People's History of the World*, (s.544), London: Bookmarks.
- Hill, J., & Smith, K. E. (Eds.). (2000). *European foreign policy: Key documents* (p. 200, 217, 233-234, 243-244). London and New York: Routledge.
- Huntington, S. (1999). The lonely superpower. *Foreign Affairs*, 78(2), 48.
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.
- Ikenberry, G. J. (1999). Why export democracy? *The Wilson Quarterly*, 23(2), 60.
- Ikenberry, G.J. (2004). "A Forward Strategy for NATO", *Christian Science Monitor*, 96(54).
- Kagan, R. (2001). The World and President Bush. *Survival*, 43(1), 15.
- Kemp, G. and Saunders, P. (2003). *America, Russia, and the Greater Middle East: Challenges and Opportunities*. The Nixon Center. Retrieved from <http://www.nixoncenter.org/publications/USRussianGME.pdf> (p. 7).
- Kissinger, H. (1989). Living with the inevitable. *Newsweek*, December 4, 22-25.
- Kissinger, H. (1994). Expand NATO Now. *The Washington Post*, December 19.
- Kissinger, H. (2001). *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*. New York, NY: London: Simon & Schuster.
- Kissinger, H. (2014, March 5). How the Ukraine crisis ends. *The Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html
- Kissinger, H. A. (1999). *Globalization and World Order*. Paper presented at Trinity College Conference, Dublin.
- Kupchan, C. A. (2002). The end of the west. *The Atlantic Monthly*, 290(4), 42-44.
- Kupchan, C.H. (2002). *The End of the American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-First Century*. New York: Alfred A. Knopf. p. 62.
- LaFeber, W. (1989). *The American Age*. New York, NY: W.W. Norton.
- Lemaitre, F., & Ruisseau, N. (2023, April 9). China's Xi throws support behind Putin during Russia visit. *Le Monde*.
- Lesser, I. O., Nardulli, B. R., & Arghavan, L. A. (1998). *Sources of conflict in the Greater Middle East*. Santa Monica, CA: RAND. (p. 171).
- Lewis, W. H. (1995). The Growing Reach of Radical Islam. *Joint Forces Quarterly*, (8), 46.
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*, 93(5).
- Morgenthau, H. J. (1952). *American foreign policy: A critical examination, 1952:5*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Naqvi, M. (2023, March 16). Why India Walks a Tightrope Between US and Russia. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/16/india-us-russia-tightrope/>
- NATO Press Release (2004, 28 June). Istanbul Summit Communiqué.
- NATO Review. (1990, August). The future of the Atlantic Alliance. (38)4, 19-22.
- NATO. (2006, September 21). NATO offers Intensified Dialogue to Georgia. NATO Update.
- Newsweek. (1989, December 4). The collapse of communism: Europe rethinks its security. (pp. 22-25).
- Nogee, J. L., & Donaldson, R. H. (1988). *Soviet foreign policy since World War II* (3rd ed., s. 110). New York: Pergamon Press.
- O'Loughlin, J. (1996). Geo-Economic Competition and Trade Bloc Formation: U.S., German and Japanese Export 1968-1992. *Economic Geography*, 72(2), 133-156.
- Oil & Gas Journal. (2003, December 22). Caspian Sea oil and gas: Output accelerates; new projects expected. <http://www.ogj.com/articles/print/volume-101/issue-51/special-report-caspian-sea-oil-and-gas-output-accelerates-new-projects-expected.html>
- Osgood, R. (1968). *Alliances and American Foreign Policy*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins Press.

- Ottaway, M., & Carothers, T. (2004, March 29). Policy Brief-The Greater Middle East Initiative: Off to a False Start. Carnegie Endowment. <https://carnegieendowment.org/files/Policybrief29.pdf>
- Permanent Representation of France to NATO. (2017). Archive - Letter from President Charles de Gaulle to President Lyndon Johnson on France's withdrawal from the NATO command structure (March 7, 1966). <https://otan.delegfrance.org/Archive-Letter-from-President-Charles-de-Gaulle-to-President-Lyndon-Johnson-on>
- Policy Planning Staff. (n.d.). Review of current trends, U.S. foreign policy (Vol. 1, Part 2, Document 4, 24, 24 February, p. 524). Foreign Relations of the United States. Washington, DC.
- RAND Corporation. (2019). Overextending and Unbalancing Russia... (No. RR-3043-AF).
- Rawnsley, G. D. (1999). The campaign of truth: A populist propaganda. Cold-War propaganda in the 1950s (s. 31). London: Macmillan.
- Reuters. (2008, April 11). Russia army vows steps if Georgia and Ukraine join NATO. Reuters. <https://www.reuters.com/article/newsOne/idUSL1143027920080411>
- Reuters. (2022, September 7). India keen to bolster energy, other ties with Russia, says Modi. Reuters. <https://www.reuters.com/world/india/india-keen-bolster-energy-other-ties-with-russia-says-modi-2022-09-07/>
- Ricks, T.E. (2000, May 27-28). Changing Winds of U.S. Defense Strategy: Pentagon Is Shifting Attention to Asia. International Herald Tribune.
- Roth, A. (2022, June 29). Putin issues fresh warning to Finland and Sweden on installing Nato infrastructure. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/29/putin-issues-fresh-warning-to-finland-and-sweden-on-installing-nato-infrastructure>
- Russett, B. M. (1971). An empirical typology of international military alliances. *Midwest Journal of Political Science*, 15(2), 262-289.
- S. Federici and G. Cafentzis, "The War in Yugoslavia: NATO's Real Agenda", *Radical Philosophy Review*, vol.2, no.1, 2000:35.
- S. Hardy (Ed.), *An Enlarged Europe: Regions in Competition?*, Regional Studies Association with J. Kingsley Publishers, London, 1995.
- Segal, G. (1998). Still a Fragile Power. *New Political Economy*, 3(3), 442-444.
- Sen, S. (2022, March 14). Why is India standing with Putin's Russia? Aljazeera. <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/3/14/why-is-istandwithputin-trending-in>
- Shlapentokh, D. (2001, July). Russian nationalism today: The views of Alexander Dugin. *Contemporary Review*, 279(1625), 29-37.
- Shuja, S. (2004). The Bush Doctrine and the Emerging World Order. *National Observer*, (59), 34.
- Snyder, C. A. (1999). Regional security structures. In *Contemporary security and strategy* (pp. 102-119). London: Macmillan.
- Snyder, G. (1997). *Alliance Politics*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Stoltenberg, J. (2023, February 17). Doorstep statement by NATO Secretary General Jens Stoltenberg ahead of the Munich Security Conference. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_212035.htm
- Taheri, A. (2003, April 11). Who is Next? No One and Everyone. Arab News.
- Terriff, T., Weber, M., Croft, S., & Howorth, J. (2001). European Security and Defence Policy after Nice. The RIIA, Briefing Paper, New Series, No. 20, April 2001, 4.
- "The Economist" (2019, November 7). Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead. Retrieved from <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead>
- "The Guardian" (2019, November 7). Macron criticised by US and Germany over Nato 'brain death' claims. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/07/macron-criticised-by-us-and-germany-over-nato-brain-death-claims>
- The Independent, (1990, July 7).
- The Jakarta Post. (2023, April 4). Russian defense minister says Finland joining NATO raises risk of conflict. <https://www.thejakartapost.com/news/2023/04/04/russian-defense-minister-says-finland-joining-nato-raises-risk-of-conflict.html>
- The National Security Strategy of the United States of America. (2002). <https://www.hsdl.org/?abstract&did=439174>
- The New American. (2003). U.S. bases in Eastern Europe? Vol.19, No.7.
- The New York Times. (1992). Excerpts from Pentagon's Plan: Prevent the Re-Emergence of a New Rival. Eriřim adresi: <https://www.nytimes.com/1992/03/08/world/excerpts-from-pentagon-s-plan-prevent-the-re-emergence-of-a-new-rival.html>
- The New York Times, 27 March 2021.
- The White House. (2004). Remarks by the Vice President to the World Economic Forum, Congress Center, Davos, Switzerland. <https://georgewebush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/01/20040124-1.html>
- Thomas, B. (1969). UNO versus NATO. *New World*, May 1969: 2.
- Trauschweizer, I. (2016). Adapt and survive: NATO in the Cold War. In P. Mansoor & W. Murray (Eds.), *Grand strategy and military alliances* (pp. 166-194). Cambridge University Press.
- Tuathail, G. O. (1996). Samuel Huntington and the "Civilizing" of Global Space. In G. O. Tuathail, S. Dalby, & P. Routledge (Eds.), *The geopolitics reader* (pp. 170-176). Routledge.
- Tyler, P.E. (1992, March 8). U.S. Strategy Plan Calls For Insuring No Rivals Develop. The New York Times.
- United States Information Service. (1989). Official text: Address to Berlin Press Club. The U.S. Embassy, London, 9.
- Vass, A. (2002). Trade rules rigged in favour of the rich. *British Medical Journal*, 324(7343), 937.
- Vidal, G. (2002, October 27). The enemy within. The Observer.
- Western European Union Assembly General Affairs Committee. (1967). A retrospective view of the political year in Europe 1966. Eriřim Adresi: https://www.cvce.eu/en/obj/letter_from_us_president_lyndon_b_johnson_to_general_de_gaulle_22_march_1966-en-f85d2acd-3287-458e-9486-18a-94773a09f.html
- Wright, G. (2003, June 4). Wolfowitz: Iraq war was about oil. The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2003/jun/05/iraq.oil>